

УДК 316.752-026.45-053.6(477)

*І.П. Качинська,
студентка КНУКіМ*

ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Ціннісні орієнтації молоді як найбільш «динамічної» групи суспільства більше за інших схильні до змін. Саме в молодіжному середовищі формується новий тип особистості, який буде домінувати і розвиватись у майбутньому. Актуальність теми визначається тим, що молодь можна вважати лідируючою групою суспільства тому, що внаслідок свого об'єктивного стану вона концентрує в собі і виявляє в своїй свідомості перспективні тенденції розвитку сучасного суспільства.

Дослідження ціннісних орієнтацій молоді в соціології привертало увагу багатьох вітчизняних авторів, таких як О.Балакірева, О.Мурадян, Л.Сокурняська, І.Шапошникова, М.Скок та ін.

За умов глибокої економічної та демографічної кризи, кризи культури й ідеології, в якій перебувають країни пострадянського простору, включаючи й Україну, молодіжні проблеми у різних сферах набувають певних специфічних рис, відзначаються тяжкими та довготривалими наслідками, а відтак, потребують поглибленого аналізу й регулювання, розробки реалістичної, збалансованої, виваженої політики стосовно молодих поколінь [2, 5].

У соціології виризняють розуміння орієнтації як сукупності дій суб'єкта, спрямованих на оцінку проблемної ситуації, її обстеження та планування поведінки. У структурному вимірі орієнтувальні потреби включають пізнавальну потребу, потребу в емоційному контакті, а також потребу змісту життя. Кожна з них зумовлює відповідні види адаптивної поведінки людини. Так, під впливом пізнавальної потреби мотивується прагнення індивіда до пізнання незрозумілих явищ. Потребі в емоційному контакті відповідає регулювання поведінки людини залежно від емоційних ставлень інших людей. А у відповідь на потребу змісту життя формується прагнення співвідносити цінність власної особливості з різними рівнями колективних та загальнолюдських цінностей. Реалізація орієнтувальних

потреб мотивує специфічну поведінку людини, спрямовану на дослідження й аналіз нової ситуації середовища, що складається не лише з урахуванням предметних співвідношень, а й спираючись на емоційні оцінювання людей, а також за допомогою абстрактних понять, співвіднесення із сукупністю суспільних цінностей. Зміни в навколишньому природному чи соціальному середовищі, що стосуються конкретної людини, створюють елемент новизни ситуації, що є джерелом виникнення в індивіда орієнтувальних потреб. Під впливом останніх здійснюється мотивація поведінки людини.

Поняття «цінність» у сучасної молоді тісно пов'язане з категоріями «потреба» та «молодіжний інтерес». Суть життя полягає в тому, щоб задовольнити свої різноманітні потреби. У світі цінностей студентства відбувається ускладнення стимулів поведінки і причин соціальної дії. На перший план виступає не те, що безперечно необхідно, без чого не можливо існувати, не те, що вигідно з точки зору матеріального буття, а те, що відповідає уяві, враженню про призначення людини і її гідності, ті моменти мотивації поведінки, в котрих проявляється самоствердження і свобода особистості.

Згодом поняття «молодь» розглядалося в значенні соціально-демографічної групи, виділеної на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення й зумовлених тими чи іншими соціально-психологічними рисами.

Молодь розглядається не лише як певна фаза життєвого циклу біологічної сукупності, а й як конкретні вікові характеристики та пов'язанні з ними соціальний статус і соціально-психологічні особливості, що детермінуються суспільним устроєм, існуючими формами культури і соціалізації, притаманної даному суспільству.

Сьогодні вчені визначають молодь як соціально-демографічну групу, що характеризується становленням соціальної зрілості та знаходженням свого місця в соціумі. Водночас межі цієї групи є досить розмиті і рухомі. Зазвичай її пов'язують з віком 15–30 років.

Сучасна молодь як соціокультурна та соціально-демографічна група характеризується декількома загальними рисами, що відрізняють її від минулих часів:

- є більш досвідченою;
- є провідником нових способів і стилів життя і виразником соціального динамізму.

Формування ціннісних орієнтацій особистості молодшої людини можна представити у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів: на першому етапі відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими людина користувалася до цього часу (тому власний досвід життєдіяльності постає в якості важливого джерела ціннісних орієнтацій). На другому етапі засвоєння цінностей відбувається не лише шляхом створення цілісних функціональних одиниць емпіричних уявлень, а й комунікативних – через засоби масової інформації та пропаганди; основою третього етапу є діяльність, виражена в особистісних внутрішніх ставленнях до об'єктивних умов свого життя [8, 227].

Численні дослідження вітчизняних соціологів, зокрема фахівців Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, свідчать про те, що, незважаючи на економічні та політичні негаразди, які переслідують нашу країну в останні 25 років, за часів незалежної України зазнали помітних зрушень ціннісні орієнтації її громадян, які поступово, проте невпинно змінюються, наближаючись до європейського ціннісного дискурсу [9].

Аналіз соціологічних досліджень, проведених Інститутом соціології у різні роки, дає можливість зробити висновки, що ціннісні орієнтації сучасних студентів зазнали певних змін. Наприклад, соціологи 80-х років констатували, що отримання вищої освіти було однією з головних життєвих цінностей студентської молоді. Сучасні українські студенти також не заперечують важливості освіти, хоча гарна освіта – лише одна з багатьох умов успіху в житті. Спостерігається значне зростання матеріального фактору в ціннісних орієнтаціях студентської молоді. Водночас знижується престиж такої цінності, як робота. На вищі місця в шкалі ціннісних орієнтацій підіймаються цінності «заробіток» і «службова кар'єра». Базовими цінностями залишаються сім'я, вірні друзі, любов. 74% юнаків і 92% дівчат українських вузів на питання «Що є головним мотивом вступу до шлюбу?» назвали любов, потім спільні інтереси і матеріальну зацікавленість [1, 73–74].

«Орієнтація на сім'ю пояснюється тим, що для багатьох сім'я сьогодні – це важливе джерело морально-психологічної підтримки, позитивних емоцій для збентеженої сучасними подіями особистості. Сім'я – єдиний інститут, який більш-менш зберігся поміж зруйнованих інституцій суспільства» [6, 129].

Соціологічні дослідження ціннісних орієнтацій сучасної молоді останнім часом свідчать, що у свідомості сучасної молоді (зокрема і студентської) формується тип особистості, властивий західному суспільству, а саме – особистості, яка передусім цінує себе і вважає, що її діяльність, успіх у житті залежать від неї самої [1, 72].

Зараз молоде покоління живе в досить жорстких умовах процесу трансформації суспільства, пристосовування до нового часу й здійснює переоцінку поглядів на життя та цінності, зокрема духовні. Як засвідчує практика, духовні цінності людини належать до найдієвіших чинників її поведінки у широкому значенні цього слова. Духовна культура людини найповніше проявляється у її взаєминах з іншими людьми. У наш час – час пошуку нових орієнтирів в процесі формування особистості, актуальною залишається проблема естетичної орієнтації молоді, яка є однією з духовних цінностей. Значущість цінностей зростатиме тільки тоді, коли буде взаємозв'язок усіх цінностей в одній системі духовності, яка сформує особистість та її суть у трансформаційному суспільстві.

Становлення нових поколінь молоді як великих соціально-демографічних груп населення, в яких ціннісна складова перебуває в трансформаційному стані, – визначальна складова процесу самовідтворення суспільства. Розвиток кожного молодого покоління відбувається на тлі і в річищі загальних тенденцій цивілізаційного поступу, розвитку конкретного суспільства як перехід молоді людини з одного якісного стану до іншого, якому відповідають зміни її правового статусу, соціально-економічного становища, способів залучення до соціальної структури, характеру життєдіяльності тощо [5, 82–84].

В умовах соціально-економічних та політичних потрясінь в Україні та ході її європейських устремлінь особливої важливості набирає питання ціннісного сприйняття цих процесів найактивнішою соціальною верствою – молоддю. Особливо актуальним є моніторинг зміни ціннісних орієнтацій молодого покоління під час та після революційних потрясінь в Україні 2013–2014 рр. та військових дій на Сході країни.

У зв'язку зі змінами в політичній та суспільній ситуації України, волонтерство є актуальним напрямом у житті нашого суспільства загалом та молоді зокрема, адже саме волонтери першими відреагували

і надали діяльну допомогу громадянам окупованих територій і воїнам АТО.

Основними напрями волонтерської діяльності в Україні на сьогодні є:

- організація дозвілля молоді;
- залучення волонтерів до масових форм роботи;
- анкетування, опитування, соціологічні дослідження;
- проведення інтелектуальних і розважальних ігор;
- сприяння розширенню світогляду, інтелектуального розвитку дітей-інвалідів;
- соціальна допомога малозабезпеченим, безпритульним дітям;
- робота консультативних пунктів на базі різних закладів та на вулицях міста;
- розвиток творчого потенціалу талановитої молоді;
- проведення зустрічей з молодіжними аудиторіями;
- пропаганда здорового способу життя;
- соціальна реабілітація, попередження та подолання негативних явищ у молодіжному середовищі.

Можна констатувати, що останнім часом важливе місце у мотиваційних прагненнях української молоді займають орієнтації, пов'язані зі самоствердженням. Молоді українці прагнуть активніше будувати професійну кар'єру, досягати успіху в навчанні, науці, бізнесі, проявляючи компетентність та професіоналізм у відповідності із соціальними стандартами, отримувати нові враження і задоволення. Ця загальна тенденція спостерігається і у суттєвих відмінностях між молоддю і людьми, старшими за 25 років, за інтегральними ціннісними вісями: молодь є значно відкритою перед новим досвідом і орієнтованою на задоволення власних потреб, ніж покоління старших.

Загалом сучасна українська держава та суспільство переживають складний та суперечливий період трансформації соціально-економічних, політичних та духовно-моральних відносин. Молодь, як суб'єкт і об'єкт політики соціокультурних відносин, відображає у своїй життєдіяльності особливості еволюції політичної системи України та її культури. Молодь є важливою складовою українського суспільства, носієм інтелектуального потенціалу, визначальним фактором соціально-економічного прогресу. Від здатності молоді бути активною творчою силою значною мірою залежить процес державотворення.

Однак слід зауважити, що значна частина молоді залишилась без надійних політичних та соціокультурних орієнтирів, не формується громадянська свідомість, втрачаються духовно-моральні ідеали, молодь дедалі частіше негативно ставиться до суспільно-корисної діяльності, більшою мірою відчужена від суспільства і держави, ніж попередні покоління.

Молоде покоління ставиться до політики і влади, як до необхідності, що не викликає ні захоплення, ні особливо різких негативних емоцій. Це, передусім, проявляється у відстороненості досить значної частини молоді від політичного життя. Певною мірою апатія молоді зумовлена, перш за все, тим, що реформи, які проводяться в Україні, найбільш вдалилися саме по ній, і тим, що в країні відсутня будь-яка осмислена політика щодо молоді як самостійної соціально-демографічної групи, з тим, що вона, з одного боку, не бачить необхідності будь-що кардинально змінювати в навколишньому середовищі, а з іншого – не розглядає політичну діяльність як значущу для себе, знаходячи більш перспективні способи і форми самореалізації. У результаті, тотальне відчуження молоді від влади, здатне в будь-який момент перерости в активне її несприйняття.

Досвід останніх десятиліть переконливо доводить, що політичних та економічних успіхів досягають саме ті держави, які приділяють підвищену увагу роботі з молоддю. Сталий розвиток демонструють саме ті суспільства, які переглянули систему традиційних поглядів на нові покоління і на їх значення для політичного і соціально-економічного розвитку (наприклад, Німеччина, Швеція).

Сучасне українське суспільство характеризується, з одного боку, прагненням до радикальної трансформації відносин власності, докорінних змін політичної структури, а з іншого – тотальною кризою в усіх сферах суспільного життя і суттєвою трансформацією системи цінностей.

Проте, на нашу думку, представлену картину української соціокультурної дійсності доповнюють риси, що характеризують сучасну молодь:

- нечіткість уявлень про громадянський обов'язок та патріотизм, що обертаються соціальною інертністю та відчуженістю молоді від проблем суспільства;
- небажання молоді нести відповідальність не лише за долю сус-

- пільства, а й за власне майбутнє;
- неготовність певної частини молоді до служіння високим суспільним ідеалам;
 - низький рівень самостійності мислення, що заважає формуванню здатності приймати відповідальні рішення в ситуації вибору;
 - відсутність соціальної солідарності, що створена відсутністю консолідуючих ідеалів і байдужістю до суспільних проблем.

Таким чином, в умовах сучасного суспільства високі ідеали (творчість, прагнення до свободи, самореалізації) відступають на задній план.

Пріоритетними стають цінності індивідуального успіху, що ототожнюються з матеріальним благополуччям. Це зумовлює виникнення суперечності між вимогами сучасного соціуму до молоді та неготовністю певної частки молоді відповідати їм. Цю суперечність можна подати у вигляді таких складових:

- потреба держави в активних громадянах та відносно слабке усвідомлення людьми себе в такій якості;
- недостатній (часто фрагментарний) розвиток у значної частини молоді реальної готовності до життя в сучасних умовах;
- нерівномірно розвинуті інструментальні властивості та навички;
- незасвоєність технологій результативної поведінки;
- відносно слабка вираженість внутрішньої свідомості, що оберігає особистість від деформацій чи деградації у складних життєвих ситуаціях [10, 183–184].

Трансформація цінностей на індивідуальному рівні є надзвичайно болісним процесом, особливо для людей старшого віку. Це зумовлюється тим, що система цінностей та ціннісних орієнтацій, яка була засвоєна людиною у дитячому, підлітковому та молодіжному віці, залишається з нею на все життя. Саме тому значна частина українців, що представляють найстарші вікові когорти, й досі сповідують радянські (комуністичні) цінності, що особливо яскраво виявляється у їхніх політичних преференціях.

Щодо сучасної молоді, то її залучення до нової ціннісної системи, яка суттєво відрізняється від радянських та навіть від пострадянських цінностей, є, так би мовити, природним процесом. Молоді, на відміну від старшого покоління, не треба ресоціалізуватися, тобто відмовлятися від колись інтеріоризованих цінностей; вона

засвоює нові для суспільства (але не для неї) цінності, що актуалізуються завдяки трансформації суспільної системи, тих кардинальних перетворень суспільно-політичного життя, які відбуваються в Україні. Звичайно, завдяки сімейному вихованню молодь успадковує ті чи інші цінності «батьків», проте кумулятивний вплив таких агентів та суб'єктів соціалізації, як школа, ЗМІ, однолітки, є більш потужним, що й зумовлює переваження нових аксіофеноменів у ціннісному дискурсі молодого покоління [7, 214].

Отже, за умов глибокої економічної та демографічної кризи, кризи культури й ідеології, в якій перебувають країни пострадянського простору, включаючи й Україну, молодіжні проблеми у різних сферах набувають певних специфічних рис, відзначаються тяжкими та довготривалими наслідками, а відтак, потребують поглибленого аналізу й регулювання, розробки реалістичної, збалансованої, виваженої політики стосовно молодих поколінь.

Молодь, як суб'єкт і об'єкт політики соціокультурних відносин, відображає у своїй життєдіяльності особливості еволюції політичної системи України та її культури. Молодь є важливою складовою українського суспільства, носієм інтелектуального потенціалу, визначальним фактором соціально-економічного прогресу. Від здатності молоді бути активною творчою силою значною мірою залежить процес державотворення.

Молодь виступає провідником соціально-політичних і духовних трансформацій, є носієм інтелектуального потенціалу, рушієм нових якісних змін, викликаних назрілими потребами суспільства.

Активізація молоді для вирішення проблеми модернізації суспільства в Україні є однією з нагальних та соціально значущих завдань, оскільки молодь є значною частиною населення, від якої залежить майбутнє країни. Від її спрямованості, характеру та форм реалізації соціально-політичної активності багато в чому залежить збалансованість між збереженням стабільності й одночасно постійним оновленням суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Крючков А.И., Крючкова Л.М.* Мировоззренческий портрет современного украинского студента // Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка. Вісник ЧДПУ. Чернігів, 2003. – Вип. 20: Серія: Філософські науки. – С. 71–76.
2. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
3. *Мурадян О.С.* Спосіб життя як система соціальної дії: спроба концептуалізації / О.С. Мурадян // Соціологічні студії. – 2012. – № 1. – С. 81–87. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2012_1_17
4. *Пайн Дж., Гилмор Дж.* Экономика впечатлений: работа – это театр, а каждый бизнес – сцена / Джозеф Пайн, Джеймс Гилмор; [Пер. с англ.]. – М. : Вильямс, 2005. – 304 с.
5. *Пірен М.І.* Європейські цінності – базова основа реформування державної кадрової політики в Україні / М.І. Пірен // Державна служба в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За заг. ред. Всеукраїнської науково-практичної конфер. (м. Київ, 24 червня 2015 р.). – К. : Вид-во Ліра, 2015. – С. 82–87.
6. *Скок М.А.* Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента // Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка. Вісник ЧДПУ. – Чернігів, 2002. – Вип. 11 : Серія : Психологічні науки. – С. 128–132.
7. *Сокурянська Л.Г.* Динаміка ціннісних орієнтацій студентської та шкільної молоді України: Від цінностей радянських до європейських / Л.Г. Сокурянська // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Х., 2016. – № 37. – С. 213–221.
8. Студент ХХІ века: социальный портрет на фоне общественных трансформаций: монография / Нар. укр. акад.; под общ. ред. В.И. Астаховой. – Харьков: Изд-во НУА, 2010. – 408 с.
9. Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України: кол. Моногр. / [Балакірева О.М., Геєць В.М., Сіденко В.Р. та ін.]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2014. – 340 с.
10. *Шапошникова І. В.* Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді / І.В. Шапошникова // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2013. – Вип. 57. – С. 181–187.
11. *Talcott Parsons.* The Concept of Society: The Components and Their Interrelations. In: T.Parsons. Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives. Englewood Cliffs (NJ): Prentice-Hall, 1966, P. 5–29.

Качинська І.П. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді.

Стаття присвячена аналізу динаміки ціннісних орієнтацій української молоді, висвітленню питання громадської активності молоді та впливу цього феномена на суспільне життя. За результатами досліджень з'ясовано, що молодь по-різному сприймає суспільне життя у своїй країні. Зазначається, що практика сучасного соціального повсякдення переконливо доводить, що у швидко змінюваному світі стратегічні переваги у розвитку мають ті товариства й спільноти, які можуть ефективно накопичувати та продуктивно використовувати людський капітал, а також користуватися інноваційним потенціалом розвитку, основним носієм якого завжди було, є, й буде молоде українське покоління. Підкреслено, що молодь України на сьогоднішній день перебуває на етапі змін ідейних та моральних орієнтирів, та досить стрімко визначає свої позиції у сфері соціокультурного життя суспільства. Саме вона є носієм інтелектуального потенціалу, здійснює поштовх до нових якісних змін, спричинених набутими потребами суспільства. Вона є невід'ємною частиною населення і стабільність суспільства залежить від напряму її діяльності та політичної активності. Соціально-економічні трансформації, що відбуваються в Україні, висунули на перший план проблеми соціалізації молоді. На формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасних умовах здійснює вплив інтегральний результат взаємодії двох цілісних систем. З одного боку, суспільство в усій сукупності проявів суспільного життя впливає на особистість молодої людини, а з іншого – особистості активно засвоюють попередній актуальний досвід соціуму, знання, норми, цінності, традиції, що накопичуються і передаються від покоління до покоління.

Ключові слова: молодь, українська молодь, ціннісні орієнтації, сучасна молодь, соціум, цінності.

Kachynska I. Dynamics of value orientations of Ukrainian youth.

The article is devoted to the analysis of the dynamics value orientations of Ukrainian youth, highlighting the issue of youth social activity and the impact of this phenomenon on public life. According to the results of the research, it has been found that youth perceive social life in their country in different ways. It is noted that the practice of modern social life convincingly proves that the strategic developmental benefits are those societies and communities that can efficiently accumulate and make productive use of human capital in a rapidly changing world, as well as to use the innovative potential of development, in which a young Ukrainian generation has always been, is, and will be the main carrier. It is emphasized that today Ukrainian youth are at the stage of changing ideological and moral orientations. It quickly determines its positions in the field of socio-cultural life of society, are a carrier of intellectual potential

and impresses to the new qualitative changes which caused by the society needs. It is an integral part of the population and the stability of society depends on the direction of its function and political activity. Socio-economic transformations that occur in Ukraine put forward the problem of socialization of youth on first plan. On formation of value orientations of youth in modern conditions influence the integral result of the interaction of two integral systems. On the one hand, society in the whole set of manifestations of social life influence the personality of a young person, from other side, personality actively learns the previous actual experience of society, knowledge, norms, values, traditions that are accumulated and hand on from generation to generation.

Key words: youth, ukrainian youth, value orientations, modern youth, society, value